

Med Esther Greenwood mot nya perspektiv – medicinare läser tillsammans

Professorn emerita Merete Mazzarella har framfört tanken att skönlitteratur innebär ett perspektivbyte. För läkare kan ett byte av perspektiv innebära en djupare förståelse för patienter och uppkomsten av deras sjukdomar – man lär sig se patienter som människor med en historia, som individer i sin miljö och sitt sammanhang. För att uttrycka det banalt kan skönlitteraturen få oss att se patienten som mer än ett hölje för sin sjukdom, som något betydligt mer än den klassiska ”gallan i sal 3” eller ”reumatismen på avdelning 7”.

Vi har tre valbara skönlitteraturkurser som ingår i det medicinska utbildningsprogrammet i Helsingfors. Den första svenskspråkiga kursen startade vi 2014 och de två andra, som är genuint tvåspråkiga med två lärare, 2016. Psykisk hälsa har diskuterats varje termin i samband med kurserna. Vi har läst både äldre och nyare skönlitterära verk.

Kurserna i skönlitteratur är mycket populära och blir oftast fullbokade. Under kurserna diskuterar studenterna gärna till exempel paralleller mellan händelserna i böcker och författarens eget liv. Det händer inte så värst ofta att de skulle vilja spekulera kring romanpersoners ”riktiga diagnoser”, men vill de det, spekulerar vi en stund tillsammans.

En samtidsförfattare, Johanna Holmström, har gett oss en välskriven roman med medicinhistorisk anknytning och baserad på grundlig utforskning av originalkällor. Boken *Själarnas ö* berättar om flera kvinnor som var inskrivna på sjukhuset på Sjalö under 1800- och 1900-talen. Sjukhuset på Sjalö i Nagu grundades 1622 som spetälskesjukhus, och 1785 blev det ett mentalsjukhus. Från och med 1889 inhyste det enbart kvinnliga patienter. De flesta som kom

till Sjalö blev aldrig levande utskrivna.

Ingen av karaktärerna i Holmströms bok är direkt grundad på någon enskild patient, utan Holmström har kombinerat bitar ur flera sjukjournaler och byggt upp en fungerande berättelse med många karaktärer. Det är inte länge sedan man kunde spärra in kvinnor i årtal, kanske för resten av livet, bara för att de levde ”lösaktigt” under en period i ungdomen eller begick något impulsivt brott, mindre eller större.

På finska har Katja Kallio skrivit en annan fiktiv berättelse som utgår från verkliga patientjournaler från hospitalet på Sjalö: *Yön kantaja*. En diagnos som dominerar i den boken är ”kuukautishulluus”, som verkligen inte existerar i vår sjukdomsklassifikation, men som kunde översättas till ”menstruationsgalenskap”. Kallios bok ingick i en av de tvåspråkiga skönlitteraturkurserna för några år sedan.

En litterär klassiker som funnits med från början (2016) på boklistan för en av kurserna är *Glaskupan* av Sylvia Plath (1932–1963), och vi har också läst den på en annan kurs, de facto två gånger med några års mellanrum. Författaren skrev en enda roman som senare blev världsberömd; strax efter att boken utkommit tog hon sitt liv och efterlämnade två små barn. Hon hann också skriva dikter, noveller och barnböcker. Boken är delvis självbiografisk och berättar om Esther Greenwood, en ung, begåvad amerikansk kvinna, som drabbas av psykisk ohälsa och behandlas enligt 1950-talets praxis. För medicinare är boken vid första läsningen intressant som medicinhistorisk skildring, och man har också behållning av att läsa om de olika sätt som huvudpersonen blir bemött på av sina läkare. När man

läser boken på nytt, ser man andra dimensioner och boken ger något nytt för varje omläsning – och detta skriver jag med fyra, fem läsningar bakom mig. Den första meningen i boken är en dyrgrip: ”Det var en besynnerlig, kvav sommar, den sommaren de skickade makarna Rosenberg till elektriska stolen, och jag visste inte vad jag gjorde i New York.”

Det stora svenska litteraturpriset, Augustpriset, gick 2021 till Elin Cullhed för boken *Eufori* med undertiteln *En roman om Sylvia Plath*. Cullhed målar upp en bild av Plaths sista år och läsaren känner starkt medlidande med huvudpersonen, men också frustration: varför såg ingen att hon, och hela familjen, skulle ha behövt hjälp? Den här boken har jag inte läst med studenterna, utan bara berättat om den för dem. Många kolleger torde ha behållning av att läsa boken – helst efter att ha läst *Glaskupan*.

Islänningen Einar Már Guðmundssons bok *Englar alheimisins*, på svenska *Universums änglar*, belönades med Nordiska rådets litteraturpris 1995. Boken handlar om den unge mannen Páll, som insjuknar i schizofreni, skrivs in på det psykiatriska sjukhuset Kleppsspítali i Reykjavik och dör en förtida död, som så många andra med samma diagnos. Författaren hade en bror med mycket liknande öde, och boken skildrar på ett väldigt vackert och empatiskt sätt hur en människa förändras och ibland inte ser någon utväg ur sin svåra situation. Själv hade jag en klasskamrat som drabbades av schizofreni och jag tänker på honom då jag läser boken.

En färsk bok (2019) som funnits på repertoaren för en av litteraturkurserna är *Klåda* av Ellen Strömberg. Där får läsaren kämpa med att läsa om obehagliga kroppsförnimmelser. En del av handlingen sker i vårdhemsmiljö, då

huvudpersonen Rebecka arbetar inom vården. Rebecka har drabbats av en mycket intensiv klåda, som läsaren redan i ett mycket tidigt skede av boken tolkar som psykogen. Författaren skriver här om kroppsskam och förbjudna känslor. Strömbergs språk skapar en text som man antingen vill sluka eller kasta ifrån sig.

Vår kollega Claes Andersson (1937–2019) gästade en gång ett seminarium på en av kurserna. Vi har läst hans bok *Stilla dagar i Mejlans* flera gånger på olika kurser. Boken är nästan som dagboksanteckningar av en man i övre medelåldern. Mannen heter Otto och påminner väldigt mycket och på många vis om författaren. Boken är del två i en trilogi, där första delen heter *Ottos liv* och den sista delen *Busholmen nästa*. I alla tre delar ingår en del absurda avsnitt, som får en att skratta, men också mycket verklighetstroga och realistiska delar. Studenterna har uppskattat Anderssons texter, men man märker också en generationsklyfta eftersom många har svårt att ta till sig texten.

Skönlitteratur utnyttjas och avnjuts nuförtiden i läkarutbildningen på olika stadier: inom grundutbildningen samt i specialiseringsfasen, inklusive specialistutbildningens ledarskapsstudier. Det är inte enbart psykiatriska aspekter som prioriteras i valet av böcker. Också i grundutbildningens litteraturkurser läser vi olika slags böcker, till och med deckare. Diskussionen om böckerna är lika viktig som själva läsningen.

Lena Sjöberg

MD, AFAMEE

Klinisk lärare i allmänmedicin
och primärhälsovård

Avdelningen för allmänmedicin
och primärhälsovård, Clincum,
Helsingfors universitet